

УДК 94:[34 – 055.2]] (477.63)''1780|1799''

Ольга Посулько

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара (Дніпро, olgaposunko70@gmail.com)*

«...В РАССУЖДЕНИИ ЖЕНСКАГО ПОЛУ МОЕГО НЕУДОБНО...». ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСІВ ЖІНОК У СУДАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО НАМІСНИЦТВА у 80–90-х рр. XVIII ст.

Стаття ґрунтується на матеріалах судових установ Катеринославського намісництва. Висвітлено основні аспекти захисту майнових інтересів жінок у 80–90-ті роки XVIII ст.

Мета – виділити характерні риси судових справ про майнові права, у яких фігурують жінки різного соціального статусу, з різних регіонів намісництва. У дослідженні представлено багатоманіття правових джерел, юридичної практики, звичаїв та традицій, судових прецедентів тосовно реалізації майнових прав жіноцтва окресленого періоду.

Найбільше значення для аналізу проблеми мають спадкові спори. До суду потрапляли ускладнені справи, які мирно не вдалося вирішити у колі родини. Жінки виступали спадкодавцями; спадкоємцями; особами, які потребували встановлення опіки. Вони могли наслідувати рухоме та нерухоме майно. Часто вони самостійно вели власне господарство, захищали майно всіма можливими способами. Проте у публічній сфері (в тому ж суді), жінки за правовими приписами виступали через уповноважених осіб. Природними повіреними були чоловіки та сини.

Зауважено територіальні відмінності у вирішенні вказаних питань. Жителі колишньої Гетьманщини апелювали до норм Литовського Статуту. Якщо мова йшла про іншу територію, то застосовувалося виключно законодавство Російської імперії. На кінець століття дві правові (українська і російська) традиції жіночого спадкування та володіння/розпорядження нерухомістю було синхронізовано і в основному узгоджено. У статті також проаналізовано залежність юридичної захищеності жінки від її соціального, майнового та сімейного становища.

Ключові слова: Катеринославське намісництво, гендерна історія, спадкове право, шлюбно-сімейне право.

Майнові права жінок – один із індикаторів становища жінки в суспільстві. Через призму їх аналізу дослідники складають уявлення про місце жінки в родині, ставлення суспільства до неї, характер соціально-економічних та політичних процесів у країні. Тож нібито суто історико-правова проблема викликає зацікавлення представників різних напрямків гуманітаристики – історичної фемінології, соціальної історії, історії права, історичної антропології. Однак

навіть побіжний огляд історіографії засвідчує, що ці теми розробляються дуже нерівномірно в межах різних регіонів і часових відтинків¹. Список робіт, звичайно, можна розширити, та серед них не вдасться відшукати тих, що були б присвячені південноукраїнському регіону кінця XVIII ст. Отож, у центрі нашої уваги – територія Катеринославського намісництва останніх двох десятиліть XVIII ст. Деякі проаналізовані справи стосуються періоду після 1796 р., коли формально вже йшлося про Новоросійську губернію², однак основний масив джерел припадає саме на період існування намісництва.

Детальна характеристика адміністративно-територіальних змін краю у цей час нині досить добре досліджена³. У будь-якому випадку, і Катеринославське намісництво, і Новоросійська губернія зразка 90-х років XVIII ст. охоплювали великі обшири, куди входили колишні Вольності Січі, південні околиці Гетьманщини, Слобожанщини, Крим. Така клаптиковість території обумовила вживання різних правових норм у її межах, що, безсумнівно, позначилося і на обсязі та особливостях «жіночих» прав.

Однак правова ситуація на цих землях у 80–90-і роки XVIII ст. вивчена слабо. Більшість узагальнюючих праць з історії держави і права України містять окремі розділи, де оглядово подається історія права українських земель у складі Речі Посполитої та на території Гетьманщини, завжди приділяється увага звичаям Запорожжя. Водночас характеристика останньої чверті XVIII ст. – перехідного періоду від козацьких традицій до остаточного панування загальноімперського права – зводиться зазвичай до короткої тези, що з 80-х рр. в

¹ Гримич М. В. Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців XIX – початку XX ст. – К., 2004; Капустяк І. О. Правове становище жінки в Україні: від минулого до сучасності [Електронний ресурс] / О. І. Капустяк, Л. О. Шапенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 41-44. Режим доступу: www.pap.in.ua; Кривошій О. П. Жінка в суспільному житті України (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.): автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Запоріжжя, 1996; Його ж. Материзна. Жінки в правовій культурі українського народу (X – перша половина XVII ст.). – Запоріжжя: Поліграф, 2001; Лабур О. В. Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI–XVIII ст.): автореф. дис. ... канд. істор. наук, 1999; Мартинюк О. В. Еволюція правового становища жінки в Україні (X – перша половина XVII ст.): автореф. дис. ... канд. юридич. наук. – К., 2010; Николаєнко О. О. Польські жінки Наддніпрянської України в другій половині XIX – початку XX ст.: громадське і приватне життя. – Х.: Вид-во НТМТ, 2015; Остапенко Т. О. Сімейне право Лівобережної України у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 45. – С. 170-178.

² Савченко І. В. Територіальний устрій Південної України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. XX – С. 60.

³ Панфьорова М. А. Адміністративно-територіальний устрій Південно-Східної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. – Вип. 8. – С. 119-127; Савченко І. В. Адміністративно-територіальний устрій Південної України (1775–1822): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2004; Її ж. Адміністративно-територіальний устрій Катеринославського намісництва (1783–1791 рр.) // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII–XIX ст. – Запоріжжя, 2003. – Вип. 2. – С. 192-209.

основному поширюється право Російської імперії. Проте матеріали судових установ регіону свідчать, що такий погляд спрощений, оскільки імперська влада через різні причини мала труднощі зі швидким впровадженням нової системи судочинства, підбором кадрів, уніфікацією права.

Історіографічне підґрунтя нашої розвідки складають праці вітчизняних (частково згаданих вище) та іноземних (переважно російських) дослідників, які характеризують добу, судову систему, норми права⁴. Автори більшості праць з історії права зазвичай зосереджуються лише на аналізі певних нормативно-правових актів, у кращому разі доповнюючи їх окремими прикладами з практики, які підтверджують дію закону. Проте нормотворча діяльність законодавця і судова дійсність – далеко не тотожні речі. Дослідники, що спираються у своїх працях на джерельний матеріал, приходять до висновку про поліваріантність життєвих практик, про «гнучкість» правових приписів, вибірковість їх застосування⁵. Тож у даній розвідці зосередимося на характеристиці саме судової практики у вирішенні майнових спорів за участю жінок. Аналізуючи обставини окремих судових процесів, звертатимемо увагу передусім на такі питання: узгодженість практики і законодавства, побутування різних правових норм і традицій у залежності від території, шляхи позасудового вирішення проблем. Джерелами виступатимуть матеріали Катеринославського верхнього земського суду (другого департаменту); Катеринославського совісного суду, Новоросійської палати суду і розправи. У фондах Державного архіву Дніпропетровської області (далі – ДАДО), де перебувають ці справи, зберігаються також матеріали

⁴ *Ефремова Н. Н.* Судоустройство национальных окраин России: множественность и единство организации имперского правосудия (XVIII – первой половины XIX вв.) // *Ефремова Н. Н. Правовые идеи и институты в историческом дискурсе.* – М.: Изд-во ИГП РАН, 2008. – С. 181-189; *Меррезе М. Л.* Бабые царство: дворянки и владение имуществом в России (1700–1861): авториз. пер. с англ. [Электронный ресурс] / Мишель Ламанш Меррезе; Н. Лужецкая (пер.). – М.: Новое литературное обозрение, 2009. Режим доступа: <http://www.e-reading.php?book=1034197>; *Майкут Х. В.* Деякі питання врегулювання спадкових відносин на українських землях за Литовським Статутом [Електронний ресурс] // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 37-41. Режим доступу: www.pap.in.ua; *Нижишник Н. С.* Правовое регулирование семейно-брачных отношений в русской истории. – СПб: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006; *Остапенко Т. О.* Правова система України Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юридич. наук. – Одеса, 2011; *Татарінова Е. П.* Влияние государственно-правовой традиции на наследственные права женщин в XVII–XVIII веках. [Электронный ресурс] // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2016. – № 2. – С. 85-88. Режим доступа: cyberleninka.ru/article; *Уортман Р. С.* Властители и судии: Развитие правового сознания в имперской России : авториз. пер. с англ. / Ричард С. Уортман; М. Л. Долбилов (ред. пер.) при уч. Ф. Л. Севастьянова. – М.: Новое литературное обозрение, 2004; *Шандра В.* Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.). – К.: Інститут історії НАНУ, 2011; *Шевчук А.* Формування дворянського станового суду в українських губерніях Російської імперії // *Історія. Філософія. Релігієзнавство.* – 2010. – № 1-2. – С. 61-69.

⁵ *Гуржій О.* Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. – К.: Основи, 1996. – С. 125, 147; *Старченко Н.* Становище жінки-шляхтянки на Волині другої половини XVI – першої половини XVII ст.: майновий та правовий аспект: автореф. ... канд. істор. наук. – Львів, 2002. – С. 13.

інших установ, які співпрацювали з органами судочинства; є й описи втрачених архівних фондів судів різних інстанцій, що додають певну інформацію довідково-статистичного характеру.

Установи, матеріали яких ми аналізуємо, є частково апеляційними, що дає додаткові можливості для аналізу. Адже за ustalеними правилами того часу до апеляційних інстанцій надходили справи з копіями майже всіх документів, які започатковували судовий процес. Тому часто простежується весь шлях розв'язання спору та різні варіанти його вирішення. Судова система, побудована згідно з «Установленням про губернії» 1775 р., мала становий характер, всестановим передбачався лише Совісний суд. Тому справи дворянок превалюють, але матеріали Совісного суду, якісь особливі обставини справи (наприклад, спір за землю між дворянином і сільською громадою) іноді дозволяють побачити і селянок, представниць «мовчазної більшості».

Отже, жінки-дворянки залишили по собі досить великий судовий «спадок», який варто розподілити регіонально. Значна кількість матеріалів, що зберігається у ДАДО, походить із території колишньої Гетьманщини, частина якої увійшла до Катеринославського намісництва. Згідно з указом Сенату від 25 квітня 1777 р. населення цих територій мало судитися у спадкових, майнових та сімейних справах за нормами III Литовського Статуту (далі – ЛС); у містах діяли норми Магдебурзького права⁶. Однак судові чиновники мали узгоджувати партикулярне право із загальноімперським законодавством, яке у сфері кримінального судочинства вже мало виключний пріоритет.

Найінформативнішими є справи про спадок і поземельні суперечки. Обсяг спадкових прав жінки визначався не лише нормою закону, а й звичаєм. До суду потрапляли переважно ускладнені варіанти, бо більшість родин намагалася вирішити питання «полюбовно», аби не наражатися на кількарічну судову тяганину. Однак траплялися справи, які заганяли в глухий кут і судових урядників. Зазвичай, це були суперечки, ускладнені борговими зобов'язаннями; наявністю спадкоємців від різних шлюбів; великою кількістю претендентів на спадок. Таким був судовий процес із приводу встановлення опікунства і поділу майна між спадкоємцями Василя Михайловича Старицького – у минулому військового канцеляриста, миргородського полковника, голтв'янського земського справника (1784 р.)⁷, який помер у 1795 р. По його смерті залишилися діти від двох шлюбів і остання «третобрачная»⁸ дружина Ганна Архипівна Старицька (у дівоцтві – Юдіна). «Второбрачная»⁹ ж дружина Василя Михайловича, Родзянко Пелагея Семенівна, померла 1793 р. Згідно з матеріалами справи, у Старицького з Род-

⁶ Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. 20. – № 14609. – С. 522-523.

⁷ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 1-4 [Електронний ресурс] / Предисл. авт. – К., 1914. – Т. 4. – С. 742. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/fond/ir/ires/rodoslovnik.html

⁸ Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО), ф. 375, оп. 2, спр. 48, арк. 31.

⁹ Там само. – Арк. 33.

зянко залишилося п'ятеро дітей: неповнолітні сини Семен, Василь, Дмитро, Іван, старша дочка Варвара (у заміжжі Жученкова); а з Ганною – троє, Ганна, Олександра і син Василь – немовля, яке народилося після смерті свого батька, що також ускладнювало проблему розподілу майна¹⁰. Зрозуміло, що був ще і перший шлюб, проте у даній справі про це вказівок немає. Хорольській дворянській опіці таким чином слід було вирішити питання опіки над Ганною Старицькою та її дітьми, а також над неповнолітніми синами від Родзянко. Не залишилася осторонь заміжня старша дочка. Захищаючи спадкові права племінників, учасником процесу став і брат покійної Пелагеї Семенівни – Родзянко Омелян Семенович. Він намагався в першу чергу залишити *родові землі* Родзянків у сім'ї. Зокрема фіксувалося, що свого часу Пелагея отримала від батька Княжу Луку Хорольського повіту (землі «состояли въ роде его неподвижно и целостно»); в слободі Піщаній Кременчуцького повіту їй належала «половинная часть по наследству со стороны ее матери»; також частину землі дав «по уступке» свого часу їй брат¹¹. Та і сам Старицький, як зауважувалося, ще у 1774 р. записав Пелагеї частину земель, а потім незадовго до смерті дружини склав тестамент і все заповідав своїм нащадкам, не сподіваючись, мабуть, на повторний шлюб¹².

У матеріалах фіксується згадка і про рівний поділ *материзни* (майна по матері) між Пелагеєю і братом; і про запис батьком дочці частини родових земель; і добровільну передачу землі від брата сестрі. Родові землі традиційно оберігалися як нормами ЛС, так і російським законодавством. Остаточню Жалуваною грамотою дворянству 1785 р. закріплювався порядок спадкування родових земель всередині сім'ї за законом, натомість «благоприобретенные» могли розподілятися за заповітом, тобто за волею тестатора¹³. Омелян Семенович Родзянко у 1793 р. погодився на опікунство Старицького над дітьми, оскільки, згідно зі Статутом, батько був природним опікуном своїх дітей. У його розпорядженні по смерті Пелагеї Семенівни опинилася вся нерухомість. На процесі Родзянко вказував, що Старицький «не имели запису» від дружини, але отримував чималі прибутки з винокурень, млинів, «заводовъ лошадиныхъ, скотскихъ, овечьихъ, съ пасекъ и с протчаго»¹⁴. Однак, одружившись знову через три місяці після смерті Пелагеї, вже у 1794 р. він позичав гроші нібито на виховання дітей. Цю інформацію надає реєстр кредиторів, яким потрібно було повернути боргові суми. Цей акт теж цікавий для нас, адже із семи осіб у ньому, четверо – жінки. Суми позик становили від 200 до 500 рублів¹⁵. Тобто, заміжні жінки мали власні кошти і на свій розсуд ними розпоряджалися.

¹⁰ Там само. – Арк. 35.

¹¹ Там само. – Арк. 37.

¹² Там само. – Арк. 37 зв.

¹³ *Алексеев А. П.* Правовое регулирование отношений супругов в Российской империи: автореф. ... канд. юридич. наук. – Челябинск, 2007. – С. 14. Режим доступа: law.edu.ru/book.asp?bookID=1276296

¹⁴ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 48, арк. 35 зв.

¹⁵ Там само. – Арк. 33 зв.

Крім нерухомості жінки володіли і рухомими речами. У документах дворянської опіки міститься розпорядження – відправити в Княжу Луку в дім покійного секретаря повітового суду чи когось з опіки для опису в присутності двох свідків нерухомого і рухомого майна Пелагеї, «в золоте, серебре, цене, меди, дорогих камнях, жемчуге, в столовых приборах, в платье, холсте и прочем»¹⁶.

Учасники процесу неодноразово апелювали до «статутового права», в першу чергу до другого і четвертого артикулів розділу шостого про опіку, а також до норм сьомого та восьмого розділів («О записехъ и продажахъ», «О тестаментехъ»)¹⁷. В останньому заповіті Старицького йшла мова про двох дочок від третього шлюбу, але не було згадано про вагітність дружини і можливість народження ще одного спадкоємця. Тож права народженого по смерті батька сина (як спадкоємця чоловічої статі) найбільше хвилювали членів дворянської опіки. У підсумку пропонувалося: виділити кошти на виховання доньок і на витрати, пов'язані з видачею їх у майбутньому заміж, синові залишити нерухоме майно батька, а самій Ганні Архипівні дозволили з малечею жити у будинку в Княжій Луці (будинок Родзянків), допоки не вступить у новий шлюб¹⁸. Родові землі Родзянко залишалися за синами Пелагеї Семенівни. Проте питання щодо останнього сина, який ніде за життя Старицького не згадувався, а тепер нібито отримав перевагу над іншими дітьми, а також проблема боргів (хто і з чийх коштів має повертати), не дали Хорольській дворянській опіці прийти до остатнього рішення. Тому звернулися до вищих інстанцій з проханням «ведаться установленнимъ в законахъ суднихъ порядкомъ»¹⁹.

Отож декілька шлюбів небіжчика, відповідно, різний статус спадкоємців, неабияк ускладнювали вирішення проблеми. Іноді питання виникали, коли один зі шлюбів був бездітний. Примітною є тяжба про спадок відомого полтавського багатія, урядника Павла Яковича Руденка*. Позов подала вдова Уляна Петрівна Руденко (за першим чоловіком Часник) на своїх пасинків Луку та Федора, які, мовляв, не виділили їй частку нерухомого майна²⁰. Спільно нажите майно у другому шлюбі з Руденком Уляна Петрівна оцінювала у 200 тис. рублів, величезна сума як на ті часи. Відверто обурюючись такими претензіями, Федір та Лука апелювали до «малоросійського» права та пояснювали, що свого часу батько взяв її за дружину «в убогомъ состоянии», у шлюбі з ним вона дітей не мала, тому вони є законними спадкоємцями батьківської маєтності, а цей процес мачуха розпочала «по взмышленной претенсии». Відповідачі просили звільнити їх від судового процесу²¹, та вдова не поступалася. Справа ускладнювалася

¹⁶ Там само. – Арк. 8 зв.

¹⁷ Статут Великого княжества Литовского 1588 года [Электрон. ресурс] / Подгот. О. Лицкевич. – Мн., 2002–2003. Режим доступа: <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>

¹⁷ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 48, арк. 27.

¹⁸ Там само. – Арк. 38.

¹⁹ Там само. – Арк. 36 зв.

* Плануємо підготувати замітку про цю справу для краєзнавців Полтавщини.

²⁰ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 35.

²¹ Там само. – Арк. 25-25 зв.

розкиданістю земельних володінь Руденків. Як відомо, вони мали і добротний кам'яний будинок у Полтаві, і маєток у Глобино, села в Катеринославській, Полтавській та Київській губерніях, де, відповідно, могли використовуватися різні правові норми²². Через якийсь час у «прошенії» на ім'я імператриці повірений Уляни Петрівни просив, аби їй була виділена «какова-либо часть»²³. Тобто, завданням було вже отримати хоч щось із такого великого спадку.

У судовій документації цієї доби, незважаючи на усталені форми записів, досить часто зустрічаються згадки, що вказують на підвищену емоційність сторін у спілкуванні під час судового процесу. Справа Руденків – один із таких випадків. Мачуха «несправедливо и безъдоказателно» звинувачувала пасинків у недолугому управлінні майном і надмірних розкошах, а повірений молодих Руденків апелював до 26 артикулу 4 розділу Статуту (III ЛС), згідно з яким у позовах заборонялося використовувати «неучтивые и образливые речи»²⁴. Федір та Лука у свою чергу, фіксуючи різні неточності в претензіях мачухи, зазначали, що в позові містяться вирази «съ уничтожениемъ мужа своего и благодетеля благородного достоинства, [...] не соответствующие благородности устроившему щастие ее детей, с первымъ мужемъ Чесникомъ спложенным»²⁵. А на одному із засідань повірений братів Руденків перевищив свої повноваження і обзивав Улян у «безпоместною во уязвление и поношение чести ее»²⁶.

Наскільки зрозуміло зі справи (можливо, вона збереглася не повністю), процес зупинився на тому, що Улян Руденко запропонували документально підтвердити суму майна, заявлену нею у позові, як зазначали судді – згідно з нормою Соборного уложенія. Однак вона цього так і не зробила.

Не раз траплялися випадки, коли у глухий кут справу заводила апеляція сторін до різних правових традицій. Наприклад, перший предводитель дворянства Катеринославської губернії К. М. Лалош (серб за походженням), який від імені свого неповнолітнього сина вів справу у совісному суді за спадок своєї померлої дружини М. Остроградської (за другим чоловіком), апелював саме до «малоросійського» права. Натомість його візаві – син Марфи від першого шлюбу Олександр Андрійович – відповідав, що готовий на розгляд справи лише у формальному суді. При цьому зазначав: «Кому толко российские законы сведомы, то известно и то, что никто по оным не может избегнуть или уклониться от правосудия»²⁷. За законом совісний суд не міг вирішувати конфліктні справи проти бажання однієї зі сторін, тож Лалош так нічого й не домогся.

Часто до судів потрапляли справи, які сторони вже пробували вирішити в різний спосіб – чи то мирно, чи то з використанням насильницьких дій. Жінки теж не стояли осторонь такого перебігу подій. Наприклад, Катеринославський

²² Там само. – Арк. 25 зв., 26; *Коваленко О.* Будинок Павла Руденка в Полтаві // Полтавський краєзнавчий музей: Зб. наук. статей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2008. – Вип. IV. – Кн. I. – С. 467.

²³ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 35, арк. 52 зв.

²⁴ Статут Великого княжества Литовского 1588 года [Електрон. ресурс]

²⁵ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 35, арк. 27.

²⁶ Там само. – Арк. 52 зв.

²⁷ ДАДО, ф. 467, оп. 1, спр. 13, арк. 47.

верхній земський суд займався конфліктом між двома вдовами – Марією Іванівною Якубенковою (Якубенко) і Єфросинією Максимівною Черноглазовою. Суперечка виникла через межі, тож упродовж тривалого судового процесу (1785–1791 рр.) кожна зі сторін надала чимало документів і свідчень про свої права на землю. Врешті-решт суд визнав права саме ініціаторки справи М. І. Якубенко, але примітними у контексті теми нашої статті є такі сюжети. Єфросинія Черноглазова першим власником спірних земель називала свого прадіда, полтавського полкового обозного Клима Пашинського, потім діда – бунчукового товариша Якова Пашинського, потім бабцю – Стефанію Пашинську, тривале володіння якої підтверджували і свідки. А вже по смерті останньої землю поділили онуки, тобто власне Єфросинія та її брат і сестра²⁸. Відповідно до закону, успадкувати по бабці (тобто, по жіночій лінії) вони мали би рівні частини. Відстоюючи свої права, Єфросинія Черноглазова здійснила «гвалтовний» наїзд на землі своєї конкурентки, про що згадувалося у документах²⁹. У цій справі чимало посилань на норми Статуту, проте насамкінець на декількох сторінках перераховані і статутові артикули, і ціла низка російських законів й іменних указів³⁰.

Деякі суперечки за землю точилися між окремими родами десятиліттями, втягуючи все нові покоління у конфлікт. Жінки «не пасли задніх» і активно підтримували своїх батьків, чоловіків, братів у цих змаганнях, а часто боротьба велася саме за їхні власні землі. Наприклад, тривалий конфлікт існував між гвардії капітаном поручником (на початку 1790-х) Михайлом Михайловичем Милорадовичем і родиною крупного землевласника Федора Заньковського. У збірці ДАДО виявлено на сьогоднішній день три справи, які так чи інакше стосуються цієї проблеми. Перша з них охоплює період 1782–1791 рр.; вона велася ще за життя бригадира Ф. Заньковського³¹. Дві інші – продовження історії за участю спадкоємців³². Три дочки Федора Заньковського – Анастасія Канієвська, Варвара Дублянська, Мотрона Московка – та дружина Милорадовича Ганна Григорівна були активними учасницями процесу. Вони самостійно ставали до суду, водночас ведучи реальні баталії між собою. Хронологічно перша справа силового з'ясування стосунків жінками – про наїзд людей Ф. Заньковського на маєток Милорадовичів, коли Ганна була сама вдова. Нібито бригадир разом зі своїм зятем Дублянським намовили якогось розбійника з поплічниками, і ті «гвалтовнимъ и нахалнимъ образомъ напали» на маєток, жінку побили, забрали 15 пар волів з упряжжю і сіном. Ця справа, до речі, одна з небагатьох у даному архівному зібранні, де сторона (позивач Милорадович) посилалася на норми магдебурзького права: цитувалися артикули 4 і 11 з «книги “Порядокъ в артикулахъ права Магдебурзького”, на листу 19 напечатаныхъ»³³. Після смерті

²⁸ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 14, арк. 43.

²⁹ Там само. – Арк. 9.

³⁰ Там само. – Арк. 136-138 зв.

³¹ Там само. – Спр. 9.

³² Там само. – Спр. 34; ф. 648, оп. 1, спр. 35.

³³ Там само. – Ф. 375, оп. 2, спр. 9, арк. 84.

Федора Заньковського ситуація загострилася. Спадкоємці ще не встигли вступити в свої права, а судову тяжбу з Милорадовичем вже поновили. При цьому непорозуміння виникли і між самими сестрами. Ще у 1784 р. їх батько зробив заповіт на Варвару Дублянську і Анастасію Канієвську, а у 1789 р. вніс зміни і включив до тестаменту третю дочку – Мотрону Москову, на той час удову. Тестатор заповідав спадкоємицям землі з дозволом їх продати чи розпорядитися на свій розсуд. Проте, схоже, що родини Дублянських і Канієвських не поспішали виділити частку Московій, за що вона і подала на них до суду. Все це виклала у своєму проханні на ім'я імператриці Ганна Милорадович, зазначивши, що тепер сестри судяться за те, хто буде *прямим* спадкоємцем³⁴.

Чому ж це хвилювало Ганну Милорадович? Справа в тім, що Дублянський почав судовий процес проти Милорадовича, який саме поїхав до Петербургу для вирішення інших своїх земельних справ. Ганна, спираючись на Статут, вказувала, що не можуть спадкоємці вступати в судові суперечки до того, поки між ними не буде узгоджене питання спадку. Одна невелика деталь у чолобитній Ганни Милорадович представляє особливий інтерес: пояснюючи, що чоловік поїхав до столиці, вона зазначає: «а при отводе все свои имения защищать *извериль* мне»³⁵. Отож, чоловік був фактично природним повіреним у справах дружини, але і дружина за уповноважувальним листом могла представляти його інтереси.

Навіть коли Костянтиноградський повітовий суд дійшов певного рішення і настав час розмежування маєтностей, кожна зі сторін продовжувала відстоювати своє. Спадкоємці Федора Заньковського, а саме родина Канієвських, не допустили землеміра до роботи: погрожували йому та псували інструменти для замірів. Пані Анастасія Канієвська не поступалася чоловікам, вона загородила собою шлях чиновнику та «пренебрежително начала приказывать, чтобы далее я не шель»³⁶.

Можна стверджувати, що впевненість жінки у своїх позиціях, активність у відстоюванні власних майнових інтересів, була обумовлена не лише захищеністю її становища правовими приписами. Мав вплив і місцевий звичай (важливо з якої території походила жінка, адже правові відмінності закріплювалися саме за територіальним принципом), і фінансова спроможність, бо всі судові справи вимагали грошей і часу, протягом якого певні об'єкти могли бути вилучені з господарського обігу і не приносити прибутків. Також шанси учасниць процесів суттєво поліпшувалися, якщо за ними стояли впливові чоловіки (чоловік, брат, син, іноді апелювали і до важливих знайомств).

«Жіноча карта» могла бути розіграна у справі по-різному. Можна було при доброму юридичному супроводі, за умов прихильності суддів, отримати по максимуму бажане, водночас за тих же початкових умов, або за браком якогось із важливих елементів, справу програти. Така варіативність була можлива й через неузгоджену законодавчу базу. А особисте звернення до імператриці, та

³⁴ Там само. – Спр. 34, арк. 1 зв.

³⁵ Там само. – Арк. 1.

³⁶ ДАДО, ф. 648, оп. 1, спр. 35, арк. 3 зв.

ще й підкріплене подарунками потрібним людям, взагалі давало шанс на рішення, що могло навіть суперечити законам. Іноді родина маніпулювала у суді захистом прав жінок (особливо вдів та дітей), іноді – нехтувала ними. Другий варіант демонструє справа Анисії Микитівни Коханової проти своїх дядьків, рідних братів батька, Федора і Никона Андрєєвих, які по смерті брата заволоділи його рухомим і нерухомим майном у Павлоградському, Алексопольському, Олександрійському і Костянтиноградському повітах. Справа міститься у збірці Катеринославського совісного суду; багато її моментів досить заплутані, однак можна виділити кілька важливих деталей. Інтереси позивачки представляв її чоловік Василь Артамонович Коханов, повноваження якого були засвідчені не традиційним для Лівобережної України «віруючим» листом, а довіреністю у вигляді приватного листа дружини до чоловіка, де вона просила представляти її інтереси у суді. В кінці цього тексту була приписка, що «принадлежить доверенность моему мужу», а також лист завірений за всіма правилами. Пояснюючи передачу повноважень чоловікові, Анисія писала, що «самої входить мне во все сіє [...] в рассуждении женскаго полу моего неудобно»³⁷. Як бачимо, не нормативні приписи визначили відсутність жінки на процесі, а швидше суспільна упередженість щодо жіночої статі. Ключовий момент цієї справи – *невизнання* Андрєєвими Анисії своєю племінницею, тобто підваження її права на спадок по їхньому братові. Зі справи неясно, чим обґрунтовували свою позицію дядьки. Про цей факт дізнаємося з позову, де зі слів чоловіка Анисії зазначено, що Андрєєви «вымысел сей купили за немалую сумму»³⁸. Як контрдокази Коханов надав листи Микити Андрєєва до дочки, свідчення «лиць знатних, вконець испровергающие ложь», та довідку з церкви. Але якісь підстави для свого твердження брати все ж мали, бо суд не міг визначитися з питанням визнання/невизнання Анисії спадкоємицею. Коханови пробували відстояти хоча б її права на материнські землі (мовляв, не може бути, «чтоб не была мать родная») ³⁹.

Справа затяглася, бо брати Андрєєви, військові чиновники у Кременчуці і Крюкові посилалися на свою зайнятість і неможливість прибути до суду. Батько Коханової був особисто знайомий з Г. Потьомкіним⁴⁰, тож Анисія з чоловіком спробували скористатися цим знайомством і зверталися по заступництво до нього. Кінцеві документи справи свідчать, що учасники процесу «полюбовно помирились»: Коханови отримали грошове відшкодування від Андрєєвих. Можна лише гадати, у чому ж насправді була проблема: чи йшлося про небажання Андрєєвих ділитися землями, які вони вважали власністю їхнього роду, а чи справді існували реальні сумніви стосовно батьківства їх брата. Цілком імовірно, що, як твердили Коханови, йшлося про підкуп у цій справі – явище

³⁷ Там само. – Ф. 467, оп. 1, спр. 14, арк. 3.

³⁸ Там само. – Арк. 2.

³⁹ Там само.

⁴⁰ *Татарников К. В.* Русская армия времен Екатерины Великой: взгляд изнутри [Електронний ресурс] // История военного дела: исследования и источники. – 2012. – Т. 2. – С. 280, 294. Режим доступа: cyberleninka.ru/article

надзвичайно поширене в той час⁴¹. Комісаріатська комісія (очевидно, залучена до процесу з огляду на те, що всі Андрєєви були значними військовими чинами) не змогла прийти до єдиної думки і зазначала, що «не ее дело знать родословію»⁴². Історія ця розгорталася протягом 1781–1792 рр. – майже часовий «стандарт» для вирішення поземельних справ тієї доби.

Конфлікт «Коханови – Андрєєви» розглядався за нормами російського імперського права, оскільки маєтності, що стали предметом спору, розташовувалися у повітах, які не підпадали під дію «малоросійського» права. До російського законодавства апелювали і у справі про спадщину всередині відомої в регіоні сім'ї Шабельських. Свого часу після смерті голови великої родини Івана Большого Шабельського було здійснено «полюбовний» розподіл його майна між усіма спадкоємцями. Одному із синів – поручнику Андріянну Івановичу Шабельському – у володіння дісталася с. Кремінна у Бахмутському повіті, яке він мав тримати спільно з племінником (сином покійного брата Василя)⁴³. Вдова останнього Пелагея Степанівна Булгакова, яка вже перебувала у новому шлюбі, затіяла розподіл нерухомого і рухомого майна від імені свого неповнолітнього сина Павла (власника спадку). Справа була ініційована на підставі іменного указу Анни Іоанівни від 17 березня 1731 р., який відмінив законодавство Петра I про єдиноспадкування і значно розширив права жінок на майно померлих чоловіків і свекрів⁴⁴. Зазначений указ був етапним у розвитку майнових прав жінок у Російській імперії. До кінця століття жіночий спадок перетворився з частини, наданої вдові для підтримання певного рівня життя, на «указну» частину, гарантовану законом⁴⁵. До справи Шабельських він мав безпосередній стосунок.

Пряме посилення на указ 1731 р. зустрічаємо також в одній зі справ Катеринославського верхнього суду, який розглядав проблему розподілу й опису майна надвірного радника Петра Федоровича Паскевича «для уплаты казенного долга»⁴⁶. Під час судового процесу з'явилася додаткова лінія справи – поділ майна небіжчика Федора Паскевича (батька Петра) між його сином і двома вдовами покійних Федорових синів (Петрових братів) Івана та Павла. Зі слів учасників процесу постає така історія: старий Паскевич напередодні смерті усно заповів розділити своє майно між трьома синами таким чином, аби Павлові дісталася половина всього («в рассуждении великого его семейства и немалого собственнымъ его трудом отъческому дому приобретения»); інша ж половина – порівну Іванові та Петрові⁴⁷. Усе у цій родині було мирно, справи велися

⁴¹ *Глаголева О. Е.* Дворяне «в штатском»: Провинциальное дворянство на гражданской службе в 1750–1770-е годы // Дворянство, власть и общество в провинциальной России XVIII века / Ред. О. Глаголева и И. Шарле. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – С. 148.

⁴² ДАДО, ф. 467, оп. 1, спр. 14, арк. 2.

⁴³ ДАДО, ф. 375, оп. 2, спр. 17, арк. 103 зв.

⁴⁴ ПСЗ. – Т. 8. – №. 5717 – С. 396-398.

⁴⁵ *Маррезе М. Л.* Бабые царство: дворянки и владение имуществом в России (1700–1861) [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-reading.php?book=1034197>

⁴⁶ ДАДО, ф. 375, оп. 1, спр. 36.

⁴⁷ Там само. – Арк. 2 зв.

«полюбовно», а майно залишалося під управлінням Петра, який так добре господарював, що придбав уже на своє власне ім'я додаткову нерухомість. Однак невістки Марфа Федорівна та Ганна Олексіївна вирішили розділити нерухомість, щоб виплата усіх казенних боргів лягла на плечі Петра. Вони також вимагали рівного розподілу і новопридбаного майна, адже купувалося воно на загальні кошти, а Павлові Федоровичу початково належало 50% усієї нерухомості. Заявлялося, що родина боронить права вдів і дітей.

Для нас важливий сюжет із розподілом маєтків за різними нормами права, про який доповідав стряпчий кримінальних справ Катеринославської палати суду і розправи у своїй скарзі до Катеринославського намісницького правління. Коли Паскевичі на рівні місцевих судів затіяли цю справу, то судові чиновники мали враховувати, що нерухомість родини знаходилася в різних повітах намісництва і таким чином перебувала у різному правовому режимі. В одному випадку сторона посилалася на норми ЛС про майнові права жінок, спадкування, поділ, заповіти, тож, відповідно, вимагали поділу земель за «правом малоросійським». Щодо інших частин спадщини, «находящихся подь правомъ великоросійськимъ», просили суд дозволити поділ за указом 17 березня 1731 р.⁴⁸. Захищаючи казенний інтерес, стряпчий вважав, що такий розподіл покликаний вивести нерухомість з-під влади Петра Паскевича і нанести збитки казні. Було знайдено чимало приводів, аби відхилити прохання родини і позбавити Паскевичів значної частини майна. Останні документи справи свідчать про особисте звернення Мотрони Федорівни і Ганни Олексіївни з апеляційними скаргами в Сенат⁴⁹.

Всі попередні історії стосуються жінок дворянок, що ж до селянок і міщанок, то збереглося загалом обмаль справ, де вони фігурують. Проте вони досить прикметні. Одна з таких справ – майновий поділ між сестрами і братом Маньками, яка за апеляцією розглядалася Катеринославським совісним судом. Сестри Анастасія та Дарина через повіреного звернулися до Алексопольської нижньої розправи з позовом на свого брата Павла Манька, який після смерті їх батька не виділив сестрам належної частини з «материзних» земель. У документах справи з самого початку акцентувалося, що вона розглядається на основі «малоросійських прав» і завершилася б остаточно в Алексопольській нижній розправі, але Павло Манько подав апеляційну скаргу і таким чином документи опинилися у совісному суді⁵⁰. Справа виявилася досить заплутаною, оскільки вирішувалося, яким чином отримала свою нерухомість мати Маньків. Дочки вказували, що то був спадок по її рідному «безпотомному» братові. Пізніше ту землю «оная мать, имея в силе правъ малоросійськихъ волю, чрезъ мужа свого, а ихъ отца Пархома Манка продала назад тому болем дватцати годъ разнымъ людям»⁵¹. Позивачки вказували, що виручені за продаж «материзних» земель кошти і придбані на них нові володіння слід розділити порівну між усіма дітьми.

⁴⁸ Там само. – Арк. 37 зв.

⁴⁹ Там само. – Арк. 181.

⁵⁰ ДАДО, ф. 467, оп. 1, спр. 23, арк. 1.

⁵¹ Там само. – Арк. 9.

Відповідач серед інших доказів своєї правоти зазначав, що він володіє саме батьковим майном: «Ответчикъ же Манько сію луку продалъ и деньгами воспользовался, яко наследникъ право имель, поелику оная благоприобретена куплею самимъ отъцомъ его по смерти уже матери, почему сестры его нынешніе истицы по силе узаконеній *не вотчинницы*»⁵². Павло Манько ретельно перераховував, що сестри свого часу отримали від батьків придане, чим, на його думку, вони і мали задовольнитися.

Під час судових дебатів з'ясувалися й інші деталі сімейної історії, пов'язані з особливостями спадкування. Зокрема, відповідач вказував, що по смерті їхнього «безпотомного» дядька ще була жива його мати, баба позивачок і відповідача. Знову-таки, за нормами ЛС у бездітному шлюбі жінка успадковувала після смерті чоловіка лише певну частку, а все інше майно переходило до батьків небіжчика, тож власницею того «безпотомного» спадку стала мати, а вже потім (суттєво зменшене) воно дісталось її дочці – матері сестер і брата Маньків⁵³. Цікава обставина – сестри у позові сплутали імена своїх дядьків. Як виявилось, їхня бабця мала двох синів, народжених від різних чоловіків. Відповідно, один із них, як і вона, був «казацкаго званія», а другий – підданий Полтавського хрестовоздвиженського монастиря, отже, заповідати своє майно не міг⁵⁴. Тобто діти в родині могли різнитися ще й за соціальним статусом, який успадковували від своїх батьків, тож дочка від чоловіка вищого соціального рівня могла отримати переваги перед сином нижчого стану.

Детально перерахувавши всі норми ЛС (основними підставами стали 17-й артикул 3-го розділу та 14-й артикул 5-го розділу), суд дійшов висновку, що всі діти мають однакові права до материзни і підтвердив попереднє рішення. До речі, на відміну від дворянських судових суперечок, які могли тягнутися 8-10 років, ця справа охоплює період 1794–1796 рр. Схоже, що селяни не могли собі дозволити оплачувати тривалу судову тяганину.

Насамкінець маємо згадати ще про одну територію, яка входила до складу Катеринославського намісництва і вирізнялася своїми правовими традиціями. Мова йде про землі колишнього Кримського ханства, звідки походить невелика частина судових справ, наявних у ДАДО за вказаний період, які надсилалися до Новоросійської палати суду і розправи «на обревизование». Це досить випадкова вибірка кримінальних справ, які стосуються другої половини 90-х років. Однак одна із них дотична до нашої теми. Мова йде про слідство над карасубазарським міським головою Абдураїмом Челебі з приводу його службових правопорушень, які він допустив через незнання приписів російського законодавства⁵⁵. Серед іншого є згадки про майнові права татарських жінок за звичаєвим правом. Абдураїма Челебі звинувачували у самоуправстві – розподілі майна померлих міщан, «какъ по законамъ татарськимъ повелено»⁵⁶. В одному

⁵² Там само. – Арк. 13.

⁵³ ДАДО, ф. 467, оп. 1, спр. 23, арк. 12.

⁵⁴ Там само. – Арк. 11 зв., 12.

⁵⁵ Там само. – Ф. 859, оп. 1, спр. 20.

⁵⁶ Там само. – Арк. 5.

випадку міський голова по смерті місцевого коваля продав усе його рухоме майно, частину отриманих коштів віддав удові, а частину – на зберігання братові небіжчика до того часу, коли його племінник, ковальський син, повернеться з військової служби. Нерухоме майно (кузню і житловий будинок) Челебі здав у оренду, вдова ж пішла жити в родину брата покійного чоловіка. Через деякий час дівер вигнав удову, тож вона знайшла притулок у домі свого брата⁵⁷.

В іншому випадку міський голова поділив майно між трьома дочками небіжчика (двома заміжніми і однією неповнолітньою, яка мешкала при матері). Їм пропонувалося також у разі незадоволення поділом продати сімейне добро і гроші поділити. Примітно, що дочкам належали рівні, але більші, ніж у матері, частини. Вдова невдовзі померла, а молодшу сестру мали забрати в родину однієї зі старших сестер і виховувати «до совершенного возраста»⁵⁸. Челебі вирішував цю справу разом із чоловіками спадкоємців, які у всьому заміщали жінок родини.

Очевидно, що на підставі двох справ неможливо зробити ґрунтовні висновки про правові традиції кримських татар, тож вони служать радше певним казусом, який дозволяє поставити деякі питання. Насамперед, про рівень знайомства російських чиновників у судах, що виконували апеляційні та ревізійні функції, з місцевими традиціями, зокрема і «малоросійськими». Коли «за расточение именій» бідолагу Челебі заарештували і довго тримали під вартою, то татарські дворяни стали на його захист, вказуючи, що він діяв незумисне, а «по необикновенію в російскихъ обрядахъ»⁵⁹. Відповідно, чи розумілися на специфіці звичаїв і прав різних етнічних груп Південної України чиновники, що прибували сюди з Росії? Для території колишньої Гетьманщини ситуація видається дещо кращою, адже вона була забезпечена службовцями з числа колишньої козацької старшини, та й апелювали її жителі до норм писаного права, а не усної традиції. Щодо інших етнічних груп (адже регіон активно колонізується, зокрема й іноземцями), то дане питання ще потребує дослідження.

Загалом усталилася думка про зменшення самостійності жіноцтва в українських регіонах у складі Російської імперії протягом XVIII ст., що пояснюють впливами російського права⁶⁰. Крім того уважається, що з 1760-х рр. жінок-дворянок «посувають» у їх господарській активності чоловіки, які згідно з «Маніфестом про вольності дворянські» 1762 р. звільнялися від обов'язкової державної служби і більше часу стали проводити у своїх маєтках⁶¹. Натомість ця картина дещо спрощена для регіону і періоду, який перебуває в центрі нашого дослідження: реальність виглядала значно строкатішою. Земельні володіння більшості дворян, навіть не надто заможних, були розкидані по різних територіях, йшов активний процес отримання, межування земель, закріплення їх у

⁵⁷ Там само. – Арк. 5.

⁵⁸ Там само. – Арк. 5 зв.

⁵⁹ Там само. – Арк. 33.

⁶⁰ Капустяк І. О. Правове становище жінки в Україні: від минулого до сучасності [Електронний ресурс] / О. І. Капустяк, Л. О. Шапенко – С. 42. Режим доступу: www.pap.in.ua

⁶¹ Глаголева О. Е. Дворянство, власть и общество в провинциальной России XVIII века: Подходы и методы изучения // Дворянство, власть и общество... – С. 45.

спадкове володіння. У такій ситуації сім'я розподіляла сили по управлінню нерухомістю. З листування та судових документів бачимо, що подружжя могло тривалий час проживати окремо та досить автономно вести господарство. Звичайно, крупними покупками для господарства, наймом майстрів для робіт та іншими важливими справами найчастіше займався чоловік. Та нерідко траплялися випадки, коли він лише оплачував операції, які проводила дружина. З тієї ж справи Лалоша – Остроградських, де присутні реєстри витрат, бачимо, наскільки самостійною в організації свого господарства була його дружина Марфа Остроградська⁶². Цього вимагало життя, тож родини в першу чергу зважали на економічні потреби та традиції всередині сім'ї, а не на юридичні приписи. Коли ж жінка «виходила» в публічну сферу (в той же суд), то тут доводилося більшою мірою дотримуватися певних правил. Зазвичай у судовому процесі її представляв повірений, природно – чоловік.

Насамкінець зауважимо, що російське законодавство протягом XVIII ст., навпаки, суттєво демократизувалося у галузі жіночих спадкових прав (порівняно з нормами попереднього часу)⁶³. Нам видається, що на кінець століття дві правові (українська і російська) традиції жіночого спадкування і володіння/розпорядження нерухомістю дещо синхронізувалися. Вони не набули гармонії і повної узгодженості, але й принципових розбіжностей стало менше. Особливо це стосується випадків, коли мова йшла про майнові інтереси дворянського стану, який держава намагалася зробити і своєю опорою, і поставити у певну залежність.

REFERENCES

Alekseev, A. P. (2007). *Pravovoe regulirovanie otnoshenij suprugov v Rossijskoj imperii. (Extended abstract of Candidate's thesis)*. Cheljabinsk. Retrieved from law.edu.ru/book.asppookID=1276296 [in Russian].

Efremova, N. N. (2008). *Sudoustrojstvo nacional'nyh okrain Rossii: mnozhestvennost' i edinstvo organizacii imperskogo pravosudija (XVIII – pervoj poloviny XIX vv.)*. *Pravovye idei i instituty v istoricheskom diskurse*. (Pp. 181-189). Moscow: IGP RAN [in Russian].

Glagoleva, O. E. (2012). *Dvorjanstvo, vlast' i obshhestvo v provincial'noj Rossii XVIII veka: Podhody i metody izuchenija. Dvorjanstvo, vlast' i obshhestvo v provincial'noj Rossii XVIII veka*. (pp. 9-48). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].

Glagoleva O. E. & Fomin N. K. (2012). *Dvorjane «v shtatskom»: Provincial'noe dvorjanstvo na grazhdanskoj sluzhbe v 1750–1770-e gody. Dvorjanstvo, vlast' i obshhestvo v provincial'noj Rossii XVIII veka*. (pp. 148-227). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].

⁶² ДАДО, ф. 467, оп. 1, спр. 13, арк. 5-6.

⁶³ *Алексеев А. П. Правовое регулирование отношений супругов ...* – С. 13.

Grymych, M. V. (2004). *Instytut vlasnosti u zvyhajevo-pravovij kul'turi ukrai'nciv XIX – pochatku XX st.* Kyiv [in Ukrainian].

Gurzhiy, O. (1996). *Ukrains'ka kozac'ka derzhava v drugij polovyni XVII–XVIII st.: kordony, naselennja, pravo.* Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

Kapustjak I. O. & Shapenko L. O. (2016). *Pravove stanovyshe zhinky v Ukrai'ni: vid mynulogo do suchasnosti. Porivnjal'no-analitychne pravo, 1, 41-44.* Retrieved from <http://www.pap.in.ua> [in Ukrainian].

Kovalenko, O. (2008). *Budynok Pavla Rudenka v Poltavi. Poltavs'kyj krajeznavchij muzej: Malovidomi storinky istorii', muzejeznavstvo, ohorona pam'jatok, (IV, I), 466-468* [in Ukrainian].

Kryvoshyj O. P. (1996). *Zhinka v suspil'nomu zhytti Ukrai'ny (druga polovyna XVII – persha polovyna XVIII st.)* [Woman in the cosial life of the Ukraine (second half of the XVI – first half of the XVII century)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Zaporizhzhja [in Ukrainian].

Kryvoshyj, O. P. (2001). *Materyzna. Zhinky v pravovij kul'turi ukrai'ns'kogo narodu (X – persha polovyna XVII st.)*. Zaporizhzhja: Poligraf [in Ukrainian].

Labur, O. V. (1999). *Zhinochij faktor v systemi suspil'nyh vidnosyn v Ukrai'ni (XVI–XVIII st.)* (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Odesa [in Ukrainian].

Majkut, H. V. (2014). *Dejaki pytannja vreguljuvannja spadkovykh vidnosyn na ukrains'kyh zemljah za Lytovs'kym Statutom. Porivnjal'no-analitychne pravo, 2, pp. 37-41.* Retrieved from <http://www.pap.in.ua> [in Ukrainian].

Marreze, M. L. (2009). *Bab'e carstvo: dvorjanky i vladenie imushhestvom v Rossii (1700–1861).* : avtoriz. per. s angl. (N. Luzhetskaya, Trans.). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. Retrieved from <http://www.e-reading.php?book=1034197> [in Russian].

Martynjuk, O. V. (2010). *Evoljucija pravovogo stanovyssha zhinky v Ukrai'ni (X – persha polovyna XVII st.)* [The Evolution of the Legal Status of Woman in Ukraine (X – the first part of the XVII centuries)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].

Modzalevskiy, V. L. (1914). *Malorossijskiy rodoslovník. (Vol. 4, p. 742).* Kiev. Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua/fond/ir/ires/rodoslovník.html [in Ukrainian].

Nikolajenko, O. O. (2015). *Pol's'ki zhinky Naddniprojans'koi Ukrainy v drugij polovyni XIX – pochatku XX st.: gromads'ke i pryvatne zhyttja: monografija.* Kharkiv: NTMT [in Ukrainian].

Nizhnik, N. S. (2006). *Pravovoe regulirovanie semejno-brachnyh otnoshenij v russkoj istorii.* – Saint-Petersburg: R. Aslanova «Juridicheskij centr Press» [in Russian].

Ostapenko, T. O. (2011). *Pravova systema Ukrainy Het'manshyny u drugij polovyni XVII – 80-h rr. XVIII st.* [Legal system of Ukraine-Hetmanshina in the second half of the XVII century – 80's of the XVIII century] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Odesa [in Ukrainian].

Ostapenko, T. O. (2009). *Simejne pravo Livoberezhnoj Ukrainy u drugij polovyni XVII – pershij polovyni XVIII st. Aktualni problemy derzhavy i prava, (45), 170-178* [in Ukrainian].

Pan'orova, M. A. (1999). Administratyvno-terytorial'nyj ustrij Pivdenno-Shidnoj Ukrainy naprykinci XVIII – v pershij polovyni XIX st. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkogo derzhavnogo universytetu*, (8), 119-127 [in Ukrainian].

Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie pervoe. (1830). (Vol. 8. № 5717; Vol. 20. № 14609). Sanct-Peterburg [in Russian].

Savchenko, I. V. (2004). *Administratyvno-terytorial'nyj ustrij Pivdennoj Ukrainy (1775–1822)*. [Administrative-territorial system of South Ukraine (1775–1822)]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Zaporizhzhja [in Ukrainian].

Savchenko, I. V. (2003). Administratyvno-terytorialnyj ustrij Katerynoslavs'kogo namisnyctva (1783–1791). *Zapysky naukovo-doslidnoj laboratorii istorii Pivdennoj Ukrainy Zaporiz'kogo derzhavnogo universytetu: Pivdenna Ukraina XVIII–XIX st.*, (2), 192-209. [in Ukrainian].

Savchenko, I. V. (2006). Terytorial'nyj ustrij Pivdennoj Ukrainy ostannioi' chverti XVIII – pochatku XIX st. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporiz'kogo derzhavnogo universytetu*, (XX), 56-62 [in Ukrainian].

Shandra, V. (2011). *Sovisni sudy v Ukrai'ni (ostannja chvert' XVIII – seredyna XIX st.)*. – Kyiv: Institut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Shevchuk, A. (2010). Formuvannja dvorjans'kogo stanovogo sudu v ukrains'kyh gubernijah Rosijs'koj imperii. *Istorija. Filosofija. Religijeznavstvo*, 1-2, 61-69 [in Ukrainian].

Starchenko, N. (2002). *Stanovyshhe zhinky-shljahtjanky na Volyni drugoj polovyny XVI – pershoj polovyny XVII st.: majnovyj ta pravovyj aspekt* [Position of the Gentry Woman of Volhynia in the Second Half of 16-the beginning of 17 Century] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Lviv [in Ukrainian].

Lickevich, O. (Comp.). Statut Velikogo knjazhestva Litovskogo 1588 goda (2002–2003). Minsk. Retrieved from <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm> [in Belorussian].

Tatarinova, E. P. (2016). Vlijanie gosudarstvenno-pravovoj tradicii na nasledstvennye prava zhenshin v XVII–XVIII vekah. *Vestnik Saratovskoj gosudarstvennoj juridicheskoj akademii*, 2, 85-88. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article> [in Russian].

Tatarnikov, K. V. (2012). Russkaja armija vremen Ekateriny Velikoj: vzgljad iznutri. *Istorija voennogo dela: issledovanija i istochniki*, (2), 278-314. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article> [in Russian].

Uortman, R. S. (2004). *Vlastiteli i sudii: Razvitie pravovogo soznaniya v imperskoj Rossii*: avtoriz. per. s angl. (M. L. Dolbilova, F. L. Sevast'janova, Trans.). Moscow [in Russian].

Olga Posunko

*Candidate of Historical Science, Assistant Professor, Department of History,
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine, olgaposunko70@gmail.com)*

«IT IS INCONVENIENT TO ARGUE BECAUSE OF ME FEMALE GENDER...»
WOMAN' S PROPERTY INTERESTS PROTECTION IN LEGAL AGENCIES
OF KATERYNOSLAVS' KE VICEGERENCY IN 80–90s of XVIII century

Article is based on materials of legal agencies of Katerinoslavs'ke vicegerency. Main aspects of woman's property interests in 80–90s of XVIII century are given.

To highlight typical features of legal cases regarding property rights which women of different social status and from different regions of vicegerency appear in is goal this article. Diversity of legal sources, legal practice, customs and traditions, legal cases regarding woman's property interest realization are represented.

The highest value for topic are hereditary disputes. Complicated cases which not resolved peacefully in the family circle got to the court. Women could be the testator, the heirs or person that require guardianship. They could inherit movables, real estate. Many have had their own farm and property protected by every possible way. Nevertheless, attorneys represented women's interests concerning the law in the public sphere (in court too). The natural attorneys were husbands, sons.

Attention is paid to territorial distinctions in above-noted questions solution and non-judicial ways of settlement. The author made conclusions about woman's juridical protection dependence on her social, property and marital status. The inhabitants of the former Hetmanate appealed to the norms of the Lithuanian Statute. There was applied legislation only of the Russian Empire regarding to another territory. Two legal traditions (Ukrainian and Russian) of women's inheritance and property ownership were synchronized and consistent in general to the end of the century. The author made conclusions about woman's juridical protection dependence on her social, property and marital status.

Keywords: Katerynoslavs'ke vicegerency, gender history, inheritance law, matrimonial law.